

Kis Jolán:

Bevezetés az ugariti kultúrába

Ugarit – nyelv, kultúra és vallás

A 2018. november 29-i

nemzetközi tudományos KEGA-konferencia tanulmánykötete

Kiadó: Selye János Egyetem, Református Teológiai Kar

Komárom 2019

A Selye János Egyetem kiadványaira jellemző, ízlésesen erőteljes sárga színű, 131 oldalnyi terjedelmű könyvecskében egy nemzetközi tudományos KEGA-konferencia tanulmánykötetét tarthatja kezében a kedves érdeklődő olvasó. A kiadvány egy 2018-ban megkezdett tudományos projekt zsongója, az ugaritológia területén teológusok által végzett speciális kutatómunka eddig elért eredményeinek publikálása.

A kötetben öt tanulmányt találunk a szakterület és speciális témakörök iránt elkötelezett szerzők tollából.

A szimpoziumot Karasszon István bevezető előadása nyitja meg, melyben az ugariti felfedezések és a kutatás rövid áttekintését adja a kezdetektől napjainkig (3-19. o.). 1928-at írunk, amikor egy szíriai parasztember munkálkodása közben egy nagydarab követ talál... Ugarit felfedezése voltaképpen ennek a véletlennek köszönhető. Nem sokkal ezután, 1929 márciusától megindul a tudományos alapokra helyezett kutatói és feltáró munka, mely azóta is változatlanul folyik.

A felfedezések során egy ókori városállam képe bontakozik ki egyre élesebben a szemünk előtt. A kerámia-leletek bizonyossága szerint ősidők óta lakott Ugarit első említése a mári leletek között van a Kr.e. 18. századból. Az amárnai szövegeknek köszönhetően tudható, hogy Kr.e. 14. sz.-ban a város egyiptomi ellenőrzés alatt áll, és e leletek révén válik ismertté egy olyan dokumentum is, amely 8 ugariti király nevét tartalmazza. A forrásokból kiderül az is, hogy Ugarit utolsó királya Ammurapi volt (Kr.e. 1185), a várost pedig a tengeri népek pusztították el. Új település nyoma csak a Kr.e. 6. századból

kerül elő Ugarit területén, ez azonban már semmiben nem mutat rokonságot az ókori várossal.

A feltárt leletek közt megkülönböztetett figyelmet érdemelnek az írott emlékek. A palota udvarán 1954-ben ékírásos táblákat találtak, melyek egyrészt a palota gazdasági életéről adnak számot (áru-listák, levelek, szerződések, rabszolgák szabadon bocsátásának levelei, rendelkezések kisebb birtokokról), másrészt Ugarit nemzetközi kapcsolatairól is tanúskodnak. Vallásos szövegek száma viszont meglepően kevés. A királyi palota archívumán kívül más, magánszemély archívumát is megtalálták

Az ugariti nyelv megfejtésében fontos tényező volt Ugarit többnyelvűsége, valamint nagy segítség volt az, hogy az ugariti írás ugyan ékírás-jelekkel ír, mégis betűírás. A betűk megfejtése után számba vették azt is, hogy Ugarit földrajzi helyzete révén átmenetet képez a kelet-sémi és a nyugat-sémi nyelvek között, viszonylag nagy akkád befolyással. E felismeréseknek és összefüggéseknek köszönhetően már 1930-ban többen (H. Bauer, R. Dussaud, P. Dhorme) egymástól függetlenül eljutottak a megfejtésig.

Az alapvető szövegkiadások és kutatástörténettel foglalkozó művek közlése után az előadások absztraktjait olvashatjuk a következő előadók tollából: Karasszon István, PhD. (egyetemi tanár SJE/KRE HTK), Egeresi László Sándor, PhD. (egyetemi docens KRE HTK), Kőszeghy Miklós, PhD. (egyetemi tanár PPKE/EHE), Gér András László, Mgr. (zsinati tanácsos, doktorandusz PPKE), Csabai Ágnes, PhD. (egyetemi oktató KRE).

Tanulmányok:

1. Egeresi László Sándor *Ugariti filológia és héber lexikográfia* (21-33.o.)

E tanulmányában a szerző Greforio del Olmo Lete művét szeretné folytatni, aki az ugariti áldozati kifejezések tanulmányozásával foglalkozott nyelvészeti szempontból. Munkájában összehasonlítást végez az ókori Ugarit és Izrael szótárai között, különös tekintettel az újabbakra (DCH, HAL/HALOT, KAHAL). A következő kérdésekre keresi a választ: Van-e jelentős változás az újabb bibliai héber lexikográfiában az áldozati szóhasználat tekintetében? Jobban, vagy mélyebben

értjük meg a héber szavakat az újabb ugariti lexikográfiai tanulmányok által? A fontosabb ugariti szótárak nyelvészeti áttekintését kívánja adni.

1929 óta Ugaritban (Ras Samra) végzett ásatások révén előkerült írott leletek a legnagyobb corpust képezik a nyugat-sémi nyelvek között, ami segíthet megérteni az Ószövetséget. Több mint 2000 tábla került elő, ebből mintegy 1100 ugariti ékírással maradt ránk, a többi pedig akkád, sumér, hurrita és hattita nyelven. Ezek között vannak szövegek királyi palotából, magánarchívumokból, melyekből megismerhető az irodalmi, diplomáciai, vallásos élet éppúgy, mint az adminisztráció. Ez a leletanyag a jelenleg elérhető legjobb anyagot kínálja betekintésre az Ószövetségen kívüli nyugat-sémi kultúrák illettében.

A szerző rövid leírást ad magáról az ugariti nyelvről, ezt nyelvtanok, szótárak, konkordanciák és ugaritológiával foglalkozó szakfolyóiratok széleskörű, naprakész bemutatása és ismertetése követi oly módon, hogy az olvasóban is kedvet ébreszt azok fellapozására.

Megállapítja, hogy bár az ugariti leletek sok szempontból fontosak, ezek közül mégis kiemelkedik kettő: egyik az Ószövetség héber nyelvvel való kapcsolat, másik pedig az ugariti nyelvi képek, vallási fogalmak átszivárgása, hatása az Ószövetségre. A szerző nyelvész-ként természetesen az előzőnek szenteli figyelmét, mielőtt azonban ezt megtenné, megfogalmaz néhány ugariti filológiát érintő problémát. Eszerint annak, hogy az ugariti szövegek rendkívül problematikusak, két fő oka van. Egyrészt csak mássalhangzós szövegek, az olvasat gyakran dubiózus, másrészt nagyon sok tábla fragmentálódott. Bár más sémi nyelvekkel való összehasonlítás természetesen segíthet, de a tapasztalat azt mutatja, hogy az etimologizálás sokszor felületes vagy egyenesen tévútra vezethet. Vagyis önmagában még a hasonló jelentés is kevés, a kontextus is megvizsgálendő mindkét nyelv esetében.

Végül 3 példával (Péld 26:23; Ám 1:1; Péld 8,22) demonstrálja a bibliai héber szövegek szerves illeszkedését a kánaáni közegben, valamint az ugariti filológia megjelenését a héber lexikográfiában.

2. Karasszon István *Ugariti mítosz és izraeli epika – rokon kultúrák összehasonlítása.* (35-48. o.)

Az Ószövetség szövege sokat nyert az ókori Kelet kutatása révén, Ugarit pedig – amely elhelyezkedéséből kifolyólag mintegy átmenetet képez Izrael és Mezopotámia térségei között – ezen kutatáson belül is sajátos helyet foglal el. A szerző ebből a helyzetből kiindulva értékeli azokat a hasonlóságokat, amelyek a két közeli kultúra között fellelhetők, viszont arra is rámutat, hogy jelentős különbségek is vannak. A különbségek jelentkeznek nyelvi szinten, fellelhetők a társadalmi életben, lemérhetők a vallás és kultusz alakulásán, láthatók a jogi és közigazgatási szférában, s mindez jól dokumentált az irodalomban. Jelentős eltérés az ugariti és izraeli vallásban főként a történelem értelmezésében, ezen belül is a hagyományok kezelésében van. Ami talán a legsajátosabb és egyedinek mondható itt Izrael részéről, az a történelemben beavatkozó istenség fogalma, ill. a történelemben is az emberrel kommunikáló, üzenetet adó istenség jelensége.

A tanulmány első részében az ugariti társadalom ismertetésével találkozunk, mely elsősorban arra fókuszál, hogy milyen emberek alkották ezt az ősi társadalmat. 15 kifejezés magyarázata révén kialakuló kép egy igen gazdagon és részletesen kiépített társadalomról vall. A fellelt dokumentumok alapján azonban nemcsak a társadalom összetétele, de funkcionálása is részlegesen rekonstruálható. S itt jön a nagy különbség az izraeli társadalomhoz képest: míg Izraelben többször is kodifikáltak törvényeket (Szövetség könyve, Deuteronomiumi, majd Papi törvény), addig Ugaritban nem találtak törvénykódexet.

Van olyan nézet, miszerint Ugaritban nagy valószínűséggel a hattita jog lehetett érvényes hosszabb ideig (főleg a hosszú vazallusi státusz miatt), érdekes módon azonban a törvényi háttérrel feltételező dokumentumok (helyi illetőségű tranzakciók dokumentumai, királyi rendeletek) leggyakrabban babiloni fogalmiságot takarnak.

Hasonlóságok és eltérések az irodalomban is jelentkeznek. Mindkét térségben téma a dinasztikus királyság problémája, ám ezt az izraeli irodalom másként dolgozza fel, mint az ugariti (Kirta-eposz). Legnagyobb különbség talán az, hogy nem egy monumentális eposz, hanem lokális tradíciókon nyugvó epikai mű írja le a királyság létre-

jöttét, melyet aztán több rendben újrainterpretáltak a redakciók. A történelem feldolgozása tehát jelentősen eltér a két kultúrában.

A vallás alakulásával kapcsolatban a szerző felhívja a figyelmet arra, hogy az Ószövetség számára mennyire idegen az istenek és az emberek közötti ún. „köztes lények” világa. Az izraeli vallás standardizálása során a két szféra szétválasztása teljes lett, s a kettő közötti kapcsolat csak úgy lehetséges, hogy Isten az emberi életbe beleszól – vagy elhívása, kijelentése által, vagy pedig a történelem vezetése által. Itt ismét a rokon kultúra két teljesen eltérő megnyilvánulását láthatjuk Izrael és Ugarit között.

Összegzőként a szerző tollából: „Látható, hogy a nyelv, a mitológikus képek, a hasonló társadalmi berendezkedés sok tekintetben összeköti az ugariti és az izraeli irodalmat. A különbségek ugyanakkor jelentősek: Ugarit alapjában véve egy gazdag városállam, ahol profeszcionális írnokok művei maradtak ránk. Izraelben ezzel szemben egy olyan államalakulatról beszélhetünk, amely apró, de autonóm kisebb egységekből jött létre, s ez jellemző az irodalmi tradíciókra is. Az irodalmi művek nagysága sokszor abban található, hogy ezen irodalmi tradíciókat összegzik, interpretálják, s kibővítve adják át az utókor-nak.”

3. Kőszeghy Miklós Az óriások (?), vagy a halott királyok(?) völgye Jeruzsálemben (49-60. o.)

Kőszeghy M. vizsgálatának tárgya az ókori Jeruzsálem éléskamrájának szerepét is betöltő *Refaim*-völgy, melynek neve minden kétséget kizáróan összefügg az ugariti irodalomból jól ismert *rpu' m* – kifejezéssel. Ennek megfelelően a szerző először vázolja a völgy helyzetét és jelentőségét Izrael történetének fogság előtti periódusában, majd a névadás kérdését is érinti. Ennek köszönhetően ismertté válik számunkra, hogy a mintegy 9 kilométernyi alapterületű völgy látta el élelemmel Jeruzsálemet és környékét a középső bronzkortól kezdve egészen a múlt század derekáig. A völgy és a város gazdasági tekintetben egységet alkotott, politikai értelemben természetesen a város – regionális elosztó centrumként – uralkodhatott a völgy falvai felett. Gazda-

sági és stratégiai jelentőségéről nemcsak régészeti leletek, de jó néhány ószövetségi szöveg is tanúskodik (Ézs 17, 5-6; 2Sám 5,17-25).

A völgy neve máig megoldatlan filológiai problémát jelent (eltérő gyökök lehetősége, eltérő jelentéstartományok az Ószövetség poétikus, illetve elbeszélő szövegeiben). Az elbeszélő szövegekre tekintve megjegyzi, hogy különbségek fedezhetők fel a praedeuteronomiumi, ill. a deuteronomiumi teológia által befolyásolt szövegek között, ugyanis nem ugyanaz a kifejezések jelentése. Az utóbbiakban a *refaim* Transzjordánia praemizraelita őslakóit jelöli, akik emberfelettien magas termetűek. A *refaim* tulajdonságait illetően sok információ nyerhető a Dávid vitézeit sorra vevő szövegkorpuszból is (2Sám 21-24). Az Ószövetség szövegében azonban a szó egy másik, a halottakra utaló jelentését is adhatni lehet. Az 1Sám 28 az elhunytak istenszerűvé válását írja körül, Ézs 14,9 - ben a *refaim* a holtak világának arisztokratáit jelöli. A *refaim*-terminus ugariti előfordulásait illetően említést érdemelnek az ún. *refaim*-szövegek (KTU1. 20-21-22), melyeknek kutatása során egyelőre több a bizonytalanság, mint a konkrét megállapítás, ami nem utolsósorban a szövegek rendkívül rossz állapotának is köszönhető. Az eddigi kutatások alapján elmondható az, hogy a *refaim* szó jelentése tulajdonképpen három rétegű. Avagy: az égi *refaim* Él vendégei az égi lakomán, a *rp' m* Él epitetonjaként is szerepelhet, illetve jelölheti szekér harcosok egy meghatározott körét. A KTU1. 161,1-43 szövegében viszont a *refaim* elhunyt királyokat illetve héroszokat jelöl, akik az ugariti dinasztia patrónusaiként jelen vannak fontos eseményeken. Hogy Ugarit királyai haláluk után *refaim* lesznek-e, arra nézve a szöveg nem ad felvilágosítást, olvassuk megjegyzésünk.

Végezetül a szerző leszögezi, hogy a nyilvánvaló terminológiai bizonytalanságokból eredően a következtetéseket is hipotetikusnak tekint. Ennek értelmében írja összefoglalásként: „Ha elfogadjuk, hogy *refaimnak* nevezték az előkelő szekér harcosokat, tágabb értelemben véve a földi héroszokat, akkor megértjük, miért gondolta el őket óriásokként a képzelet...elképzelték, hogy a völgy neve a Jeruzsálem központú kánaáni városállamban élő előkelő szekér harcosokkal függ össze valamilyen módon.”

4. Gér András László *Habakuk 3 és kulturális kapcsolódási pontjai* (61.-97. o.)

A tanulmány felvezetője bizonyára a szerző személyes meggyőződését tükrözi: a prófétai könyv harmadik fejezetében található ének igazi élmény lehet nemcsak a vallástörténészek de mindazok számára, akiket érdekel az ókori Közel-Kelet világa. A prófétai könyv nevezett részében ugyanis számtalan kapcsolódási pont fedezhető fel a kánaáni térség kulturális és vallási világával, amit a szerző a szöveg saját, új fordításával is érzékeltetni, szemléltetni akar.

Az ének használatát illetően arra a megállapításra jut, hogy: „már egy érett teológiai elgondolásokkal rendelkező közeg lehetett az, ahol...egy szép, harcos költői műként az istentisztelet része lehetett ez a szöveg”. Úgy véli, a második templom kora volt az, amikor is értelmet nyert a Habakuk 3 különös éneke. Műfaját illetően zsolotárként határozza meg. A sela kifejezés (pl.13. vers) használatából lehet következtetni egyrészt az istentiszteleti használatra, de az is feltételezhető, hogy a sela beiktatása csupán a szöveg zsolotársítását és judaizálását szolgálta. Az ének szerzőjének kilétére ma sincs egyértelmű válasz. Gér A. L. úgy véli, hogy amikor a habakuki szerzőség megerősítést nyert, a szöveg előállításának a története már nem volt ismert a szerkesztők előtt. Hogy volt-e olyan hagyomány, amely miatt a szerkesztők úgy döntött, hogy Habakuk nevét teszi a feliratba, ma már nem mutatható ki.

Bár első látásra úgy tűnik, hogy a 3. fejezet éneke önálló egységként kezelendő, van olyan nézet is, mely alapján a 3:3-7 teofánia leírását és a 3:8-15 himnuszát további külön forrásokból eredeztetik. A szövegben található motívumok eredetének kutatásában is több irány érvényesül, az amarna-kor vallásosságától a kánaáni-ugariti mitológián át a mezopotámiai vallási képzetekig. A szerző Karasszon István (Karasszon I. Habakuk 3 in: Az Ószövetség varázsa, Új Mandátum Kiadó, Budapest 2004.255-271.o.) és Seybold nyomán úgy véli, hogy egy hosszú hagyományozási folyamat után a 3. fejezet mindenképpen fogság előtti kell legyen.

A tanulmány további részében *Habakuk 3:3-7 himnusának kulturális kapcsolódási pontjai tárgyalja*. Ezen belül részletesen foglalkozik

a *Rešef* és *Deber* (köznév/tulajdonnév) problematikával. A szerző a 3:5- ben a „dögvész” és „láz” szavakat tulajdonnévként fordítja, így a *Rešef* és *Deber* szavak istennévként is értelmezhetőek, s bennük két pre-kánaáni (eb lai) istenség jelenik meg. Az, hogy szövegünkben ezek az istenségek immáron lefokozott, alárendelt formában szerepelnek, több okra vezethető vissza. Lehetséges, hogy az ének olyan kor jegyeit viseli magán, amikor még nem terjedt el a térségben mindenhol a következetes monoteizmus, a politeizmus viszont már elmozdult egyfajta monolátria irányába. További ok lehet, hogy egyszerűen a korszak nyelvezete a kánaáni mitologikus nyelvezettel annyira át volt hatva, hogy bár a már izraeli szerző megnevezi őket, nem feltétlenül gondol arra, hogy ezek isteni lények. Kora mitologikus nyelvének fordulatai tartalmazzák ezeket a kifejezéseket, és nem gondol a *Rešef* és a *Deber* mitologikus konnotációira. *Rešef* isten neve számos ókori közel-keleti forrásban megtalálható, a Habakuk 3 kapcsán az ugariti kapcsolatokra különösen is érdemes odafigyelni. Istennévként viszonylag kevés alkalommal említik, személynévként azonban többféle formában is előfordul. Az ugariti istenlistákon a 26. illetve 27. helyeket foglalja el, de az ugariti uralkodóház védelmezőjeként is szerepel. *Deber* szintén ősi kánaáni istenség volt, akinek nyomait a honfoglalás korszakában is fel lehet lelteni, ám például az ugariti vagy későbbi föníciai mitológiából már hiányzik. Az Ószövetségben található *deber* kifejezés nem a héber dbr – beszélni gyökből ered. Etimológiája bizonytalan, jelentése azonban valamilyen járvány, betegség. Az ugaritiban a gyök több jelentése közül az egyik „dögvész”, „pestis”.

Izgalmas feltételezés a szerző részéről az, amely szerint a 3. fejezet 4. versét az amarna-kori (Kr.e.14. sz.)vallásosság fényében kellene értelmeznünk, és itt Aton isten irodalmi leírását kellene látnunk.

A tanulmány utolsó harmadában többek között a *Habakuk 3:7-23a kulturális áthallásairól* olvashatunk. A szerző a 3:8-13a ősi himnusának ugariti motívumaira hívja fel a figyelmet. A folyók (naharím) pl. egyértelmű utalás Naharra, aki a folyók istene, de egyben Yamm tengeristennek az egyik megjelenési formája, aki a 3:8-ban szerepel is.

Összegzésként idézzük magát a szerzőt: „a szöveg „ugaritizált” olvasata és a mögötte megbúvó gazdag világ talán segít jobban megérteni az ókori közel-keleti kánaáni világok és a próféták korát.”

5. Csabai Ágnes *Anat istennő tisztelete – Ugarittól Egyiptomig* (99-129. o.)

Bevezetőjében előadása céljait az Anat istennőről szóló eddig összegyűjtött szövegek ismertetését, elemzését jelöli meg a szerző. A különböző nyelven fennmaradt forrásokat és tárgyi leleteket összevetve kíván egy képet formálni az istennőről, és arról, hogyan viszonyultak hozzá a ókori keleti népek és mekkora hatással volt rájuk. A feladat azért sem egyszerű, mert az istennő képe nagyon összetett, és sokszor nem lehet elválasztani a többi ugariti istennőtől (Asérá, Astarte, Qedeset), mivel az istennők ábrázolásmódjai sok esetben összemosódnak.

Anat istennő említése a Bibliában rendkívül csekély, s tulajdonképpen csak akkor figyeltek fel a személyére jobban, amikor először az elephantinei papiruszok, majd pedig az ugariti táblák napvilágra kerültek. Nem kis meglepetésre, Anat istennő értelmezése a különböző térségekben erősen egyéni sajátosságot mutatott. A szerző részletes elemzését követően összefoglalásként a következőket állapíthatjuk meg az istennővel kapcsolatban: Anat istennő Él lánya és Baal kedvese. Az istennőt megismerhetjük a Baal- ciklusból, Anat himnuszából, Aqhat-ciklusból, valamint a rituális szövegekből. Az Aqhat- ciklusban harcos és vadász aspektusát jelenítik meg. A Baal-ciklusban Anat Baal kedveseként vagy feleségeként jelenik meg. Ez igen érdekes, mivel epithetonjai között első helyen szerepel a *btl* jelző, amely olyan fiatal nőt jelöl, aki még nem házasodott meg, ill. nem hozott világra fiúgyermeket. Hajadon mivolta mellett erős szexuális aspektussal is bír. Mindemellett korlátlan hatalmat és hervadhatatlanságot is kifejez. Az ugariti szövegtörzsekben megjelenő *btl* *nt* megnevezés az istennő leggyakrabban előforduló titulusa. Az Anat-himnuszban ő a hegyek úrnője: *nt...st gr*. Leöli az ellenséges népeket, pontosabban Ugarit ellenségeit. Anat tehát harcol, csatában vesz részt és leigazza az ellenséges népeket, mindenkit leöl, ő pedig vérben fürdik, megrészesül a vértől. Kedvét leli az ellenség legyilkolásában, a vérengzésben és alap-

vető ismertetőjegye az istennőnek, hogy feldarabolt testrészekkel jelenik meg (KTU 2 1.3 II 1-45 és KTU 2 1.13 I 5-7). Az egyiptomi szövegekben Anat szerepe szintén a háborúhoz kapcsolódik. A Chester Beatty papirusz úgy írja le, mint győztest, aki Ré lánya és Széth felesége. Kedveli a pajzsot és a harci kocsikat. A csatában a fáraót segíti. Taniszban és Hibiszben volt kultusza. Az istennőnek tehát számos aspektusát láthatjuk az egyiptomi, ókori keleti írott emlékekben, elsősorban azonban az ugariti mítoszokban (harcias jelleg, „szüziesség”, termékenység, szerelem). Mindezekből azt a következtetést vonja le a szerző, hogy Anat elsődlegesen győzedelmes, harcos istennő és Baalal való kapcsolata másodlagos. Ebből következik, hogy a harcos Anat istennőt kell ősről tartanunk, és a termékenység csak szekunder módon társult Anat képéhez.

Az Ószövetségben Anat istennő neve összetételekben szerepel, településnévként, ill. személynévként. Anátót – helységnevként és személynévként is előfordul. Az Anátót értelmezése kapcsán Kapelrud vetette fel, hogy egy rövidebb verziója lehet a Bét-Anát-nak (Józ 19:38; Bír 1:33) és így fordítja: „A nagy Anat háza”. Véleménye szerint a név arra utalna, hogy Anat istennőnek számos temploma lehetett ezen a helyen, s ez él a zsidók emlékezetében. Anátót nevezetű nemzetség is ismert, amely az 1Kón 7:8-ban szerepel. Az Ezsdrás 2-ben található lista alapján arra lehet következtetni, hogy itt is arról lehet szó, hogy a fogságból később hazatérteket a származási városok alapján összesítették).

A Bírak könyvében kétszer is olvashatunk Samgarról, Anát fiáról (Bír 3:31; 5:6.) Ezzel kapcsolatban Csabai Á. többek között Van Selms nézetét idézi, aki ezt a nevet akként magyarázza, hogy Samgar egy kánaanita harcos volt az észak-palesztinai térségből, aki hőstettei miatt kapta az „Anat fia” epithetont. A szerző véleménye szerint ebből kiindulva a név érdekessége az, hogy rámutat, Anat istennő tisztelete elsősorban katonai kontextusban értelmezhető alakja az erőszakkal, a harccal fonódik össze. Ebből valószínűsíthető, hogy az ugariti istennő attribútuma, harciassága ismert lehetett a zsidók körében.

Csabai Á. tanulmányát a következő megállapítással zárja: „Az istennő képe, de főként a II.-I. évezredi Kánaán vallásának pontosabb

megismerése alaposan megváltoztatja megítélésünket a kor (és benne az izraeli vallás) ún. androcentrikus beállítottságáról.” Fel szeretné hívni a figyelmet tehát arra, hogy Levante vallásaiban a férfi és női motívumok egyensúlyban voltak. Mindezt az európai gondolkodás figyelmébe szeretné ajánlani.

Zárszóként: A „Bevezetés az ugariti kultúrába” c. ízlésesen erőteljes sárga színű könyvecske talán kezdő impulzusként segít felismerni: Ugarit ámulatba ejtő, lebilincselően érdekes és mindenképp ma is aktuális! Az itt talált leletek teszik ugyanis jórészt lehetővé, hogy az ókori Kelet kultúrája és vallása egyre megismerhetőbbé váljék az utókor számára. Ebből következik rendkívüli jelentőségük az ószövetségi vallás megértését illetően is. Azonban nemcsak azért, mert az ugariti leletek segítségével felismerhetővé válnak összefüggések, olyan vallásos gondolatok és kultikus gyakorlatok, melyeket a környező világ hatására az Ószövetség népe beillesztett a saját vallási rendszerébe. Hanem sokkal inkább azért, hogy megláthatjuk, a kiválasztott nép mi mindent nem fogadott el! A képek, szobrok intenzív, tapasztalati politeista valóságában volt erejük és bátorságuk a láthatatlan, ezért megfoghatatlan és kiábrázolhatatlan egyetlen Isten mellett kitartani. Az ő hitük így vált láthatóvá.

Fazekas István:

A modern teológiai gondolkodás jelenléte

(Mint a folyóvíz mellé ültetett fa /szerk.: Kis Jolán – Lévai Attila/, Selye János Egyetem Református Teológiai Kar, Komárom, 2019)

Aligha szükséges felhívnom a figyelmet arra a tudományos céltudatosságra, mely a modern protestáns teológiai diskurzusban a Selye János Egyetem Református Teológiai Karának egyik fő jellemzője. Talán nem túlzok, ha azt mondom, hogy az itt megjelenő munkák a szakmai precizitás mellett episztemológiai nyitottságukkal is igyekeznek rendre megfelelni korunk primordiális kihívásainak. Történetesen jól illusztrálják ezt a megállapítást az elmúlt évben napvilágra került *„Mint a folyóvíz mellé ültetett fa”* című tanulmánykötet írásai is. A Kis Jolán és Lévai Attila által szerkesztett sokszínű dolgozatpanoráma az aktuálisan előhozott vallástörténeti, vallásszociológiai, lelki-gondozói, liturgiai és exegetikai kérdéseivel a magas igényű tudományos fáradozások kis tükre lett, hiszen általa egy-egy komolyabb pillantást vethetünk a felvidéki kutatások legújabb eredményeire és azok kohéziójára. A szerkesztői alapelv nyilvánvalóan az volt, hogy olyan tanulmányok kerüljenek egymás mellé, melyek elsőként is szem előtt tartják a teológiai vizsgálódások korrelációs stratégiájának egyik legfontosabb alaptételét, miszerint *minden megértés egyben értelmezés is*, ugyanakkor nem feledik azt sem, hogy a *certitudo* és a *veritas* korántsem azonos fogalmak, s közöttük a határmezsgyét minden esetben a félreértéseket tisztázó körülmények analízisei húzhatják meg a legpontosabban.

A kötet első írása betekintést ad a szlovákiai magyar, s azon belül is a református vallási néprajz történetébe, valamint annak jelenlegi helyzetébe. Lévai Attila finom érzékkel és a tőle már megszokott többszólamúság eleganciájával sorakoztatja föl azokat a kutatásokat, melyek az utóbbi évtizedekben a felvidéki vallásos néprajz vonatkozásában eredményeket hoztak. Ezek közül is kiemelendők Csáky Károly, Liszka József és L. Juhász Ilona munkái, akik leginkább a szakrális ki-